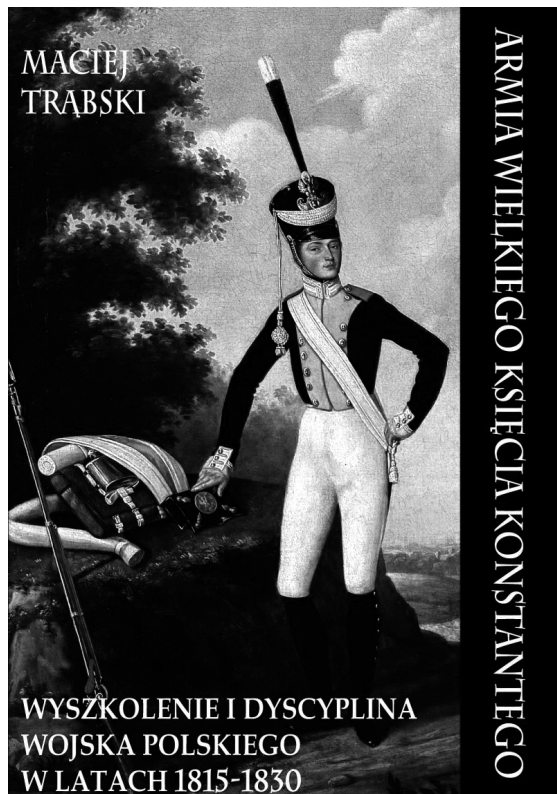

Aleksander Smoliński

**NAJNOWSZA MONOGRAFIA „ARMII WIELKIEGO KSIĘCIA
KONSTANTEGO”, CZYLI O WOJSKU POLSKIM
KRÓLESTWA POLSKIEGO Z LAT 1815-1830**

**Maciej Trąbski, *Armia wielkiego księcia Konstantego.*
Wyszkolenie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach
1815-1830, Oświęcim 2013, ss. 458**

Maciej Trąbski należy do stosunkowo wąskiego grona historyków, zajmujących się m.in. historią wojskową schyłkowego okresu Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz pierwszej połowy XIX w.¹ Wydaje się też, iż zdecydowanie najważniejszym nurtem jego zainteresowań naukowych są wcale niełatwe do badania, barwne i wielowątkowe dzieje polskiej jazdy autoramentu narodowego okresu stanisławowskiego² oraz kawalerii Wojska Polskiego Królestwa Polskiego z lat 1815-1830³, głównie zaś ich struktury organizacyjne, wyszkolenie, dyslokacja oraz kadra dowódcza, służba i życie codzienne. W ostatnich latach zajął się również kwestiami związanymi z dyscypliną wojskową formacji polskich tego okresu⁴, wojną polsko-rosyjską 1831 r.⁵, a także problematyką określaną popularnie jako „broń i barwa” żołnierza polskiego⁶. Podjęcie przez autora problematyki tego typu należy powitać z dużym uznaniem. Zagadnienia te, w przeciwieństwie choćby do kostiumologii cywilnej⁷ albo też bronioznawstwa epoki starożytnej, średniowiecza i nowożytności, nie cieszą się bowiem w Polsce niemal żadnym uznaniem środowiska naukowego. Stąd też, poza muzealnikami, grono

¹ M. Trąbski, *Zasady konskrypcji w armii Królestwa Polskiego na tle ówczesnych metod uzupełniania wojska*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” [dalej: „PHW”], 2011, nr 2.

² M. Trąbski, *II Ukraińska Brygada Kawalerii Narodowej w powstaniu kościuszkowskim. Działania nad Bzurą*, [w:] *Czasy Kościuszki i Napoleona. Jan Lubicz-Pachoński jako badacz epoki*, red. Z. Janeczek, Katowice 2001; idem, *Kawaleria narodowa w latach 1775-1788. Początki odrodzenia jazdy polskiej*, „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Zeszyty Historyczne”, t. IX, 2006; idem, *Kawaleria narodowa w latach Sejmu Czteroletniego na przykładzie II Ukraińskiej Brygady Kawalerii Narodowej*, „PHW”, 2009, nr 1; idem, *Kawaleria narodowa na Ukrainie w latach 1775-1788*, [w:] *Od Zborowa do NATO (1649-2009). Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XIX wieku. Historia*, red. M. Franz, K. Pietkiewicz, Toruń 2009; idem, *Na żołdzie Targowicy i carycy. Dzieje II Ukraińskiej Brygady Kawalerii Narodowej pomiędzy wojną 1792 roku a insurrekcją kościuszkowską*, „PHW”, 2010, nr 3; idem, *Kawaleria autoramentu narodowego armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów w epoce stanisławowskiej. Lata 1775-1794*, [w:] *Do szarzy marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii. Tom 2*, red. A. Smoliński, Toruń 2012; idem, *Pułki przedniej straży wojska koronnego w latach 1768-1794*, Zabrze – Tarnowskie Góry 2012.

³ M. Trąbski, *Kawaleria Królestwa Polskiego 1815-1830*, Warszawa 2011; idem, *Służba w kawalerii Królestwa Polskiego 1815-1830*, „PHW”, 2008, nr 1; idem, *Garnizony kawalerii armii Królestwa Polskiego w latach 1815-1830 na przykładzie Dywizji Strzelców Konnych*, [w:] *Zamki, twierdze i garnizony Opola, Śląska i dawnej Rzeczypospolitej*, red. T. Ciesielski, Zabrze 2010.

⁴ Vide: M. Trąbski, *Dyscyplina w nowożytnych armiach europejskich (XVI-XIX w.). Zarys problematyki*, „Częstochowskie Teki Historyczne”, t. I, 2010; idem, *„Ułańskie potyczki” – z problematyki dyscypliny wojskowej w latach 1763-1830*, [w:] *Klio viae et inviva. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010.

⁵ M. Trąbski, *General Stanisław Potocki w czasie Nocy Listopadowej*, [w:] *Ród Potockich w odmgęcie historii (XVII-XX w.)*, red. Z. Janeczek, Katowice 2007; idem, *Wyprawa generała Dwernickiego na Wołyń w 1831 roku*, „PHW”, 2012, nr 1.

⁶ M. Trąbski, *Uzbrojenie i umundurowanie kawalerii narodowej wojska koronnego w latach 1775-1794*, „Zeszyty Historyczne”, tom X, 2009; idem, *Umundurowanie i oporządzenie strzelca konnego armii Królestwa Polskiego z lat 1815-1830*, [w:] *Studia do Dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego*, red. Z. Zygulski jun., M. Dziewulski, Kraków 2011, część XIII.

⁷ Np.: A. Sieradzka, *Kostiumologia polska jako nauka pomocnicza historii*, Warszawa 2013.

badaczy tych dziedzin wiedzy jest bardzo nieliczne. Powoduje to, że w badaniach tego typu zdecydowanie dominują różnego rodzaju hobbyści oraz szeroko rozumiani miłośnicy „broni i barwy”, zaś ich efekty są bardzo różne – od publikacji wartościowych, do wydawnictw niewnoszących praktycznie żadnych nowych wartości do naszej obecnej wiedzy. Do chwili obecnej Maciej Trąbski opublikował dwie klasyczne i jednocześnie obszerne prace, właściwie studia, z tego zakresu (vide przypis 6).

Inne, chyba jednak zdecydowanie mniej ważne, dziedziny jego aktywności naukowej to kwestie związane z historią polityczną, a także pewne aspekty historii społecznej ziem polskich w pierwszej połowie XIX w.⁸ Jego dotychczasowy dorobek naukowy powoduje, że jest on już badaczem o rozpoznawalnych i cenionych osiągnięciach naukowych, również w zakresie szeroko rozumianych dziejów Wojska Polskiego Królestwa Polskiego z lat 1815-1830.

Opublikowana w 2013 r. przez Wydawnictwo „Napoleon V” obszerna monografia Macieja Trąbskiego zatytułowana „Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszukanie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815-1830” nie ma właściwego odpowiednika w dotychczasowej polskiej literaturze historycznej. Nie mogą być nimi bowiem, w pełnym znaczeniu tego słowa, ani starsze prace autorstwa Bronisława Gembarzewskiego oraz Wacława Tokarza⁹, ani też powstałe już po 1945 r. stosunkowo drobne i raczej przyczynkarskie opracowania Mieczysława Chojnackiego czy Tomasza Malarskiego¹⁰. Zdecydowanie wartościowszą pracą jest natomiast monografia Romana Łosia¹¹. Dotyczy ona jednak wyłącznie artylerii Wojska Polskiego z lat 1815-1831. Poza tym obecnie dysponujemy również skromnym opracowaniem dziejów Korpusu Żandarmerii Królestwa Polskiego z lat 1815-1830¹². Choć pierwsi dwaj z wymienionych tutaj autorów mieli możliwość skorzystania ze źródeł, które nie dotrwały do naszych czasów, to jednak żaden z nich nie wyczerpał całkowicie tego bardzo obszernego zagadnienia. Poza tym wydaje się, że obydwaj znajdowali się pod przemożnym wpływem bardzo subiektywnych ocen formułowanych swego czasu przez licznych byłych kombatantów oraz cywilnych świadków tamtych czasów, którzy po latach zdecydowali się na publikację pamiętników,

⁸ M. Trąbski, *Geneza Królestwa Polskiego*, [w:] *Silva rerum antiquorum. Księga pamiątkowa dedykowana prof. zw. dr hab. Bartłomiejowi Szynclerowi*, red. R. W. Szwed, Częstochowa 2009; idem, *Geopolityka w wydaniu Napoleona. Tylża 1807 r. – wizja nowego ładu europejskiego*, „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Res Polticae”, 2011, tom IV; idem, *Wybory Rady Municipalnej miasta Częstochowy w 1831 roku*, „Częstochowskie Teki Historyczne”, t. III, 2012.

⁹ B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815-1830*, Warszawa 1903; W. Tokarz, *Armia Królestwa Polskiego (1815-1830)*, Piotrków 1917.

¹⁰ M. Chojnacki, *Wojsko Królestwa Polskiego 1815-1831*, Warszawa 1961; T. Malarski, *Armia Królestwa Polskiego 1815-1830*, Warszawa 1996.

¹¹ R. Łoś, *Artyleria Królestwa Polskiego 1815-1831*, Warszawa 1969.

¹² P. Pacek, *Żandarmeria wojskowa na ziemiach polskich w latach 1815-1830*, Warszawa 2004.

wspomnień lub opracowań o charakterze historycznym¹³. Nie oznacza to oczywiście, że prace te całkowicie się zestarzały i nie posiadają już żadnej wartości naukowej. Jest wręcz przeciwnie, szczególnie w kwestiach związanych z faktografią. Inaczej jest natomiast w kwestii niektórych ocen oraz interpretacji faktów i zjawisk. W najszerszym zakresie stwierdzenie to dotyczy ocen i opinii formułowanych pod adresem ówczesnego Wodza Naczelnego Wojska Polskiego wielkiego księcia Konstantego Pawłowicza. W efekcie tego monografia Macieja Trąbskiego, wolna od części z tych ograniczeń oraz oparta o własne dogłębne studia i analizy, niewątpliwie stanowi w tej dziedzinie nową jakość i znaczący krok naprzód. Poza tym bez najmniejszej wątpliwości jest ona bardzo potrzebna, choćby jako jeden z elementów właściwej oceny powodów wybuchu w 1830 r. powstania listopadowego, a następnie zarówno początkowych sukcesów, jak i przyczyn ostatecznej klęski Wojska Polskiego w wojnie polsko-rosyjskiej 1831 r.¹⁴

Wobec niezadowalającego dorobku dotychczasowej polskiej historiografii, zasadniczym celem autora było przedstawienie możliwie kompletnego obrazu kwestii związanych z szeroko rozumianym funkcjonowaniem, a także z dyscypliną Wojska Polskiego z lat 1815-1830. Jak słusznie zauważył czynnik te stanowiły i nadal stanowią o wartości armii, zarówno w czasie pokoju jak i w trakcie wojny¹⁵. Jednocześnie ze względu na posiadanie realnego i przemożnego wpływu na jej kształt przez wielkiego księcia Konstantego Pawłowicza, autor szeroko przedstawił tę postać, w tym jej cechy charakterologiczne oraz metody postępowania w stosunku do generałów, oficerów, jak i żołnierzy ówczesnego Wojska Polskiego. Oceniając tę postać starał się też zachować możliwie pełny obiektywizm, zwracając również uwagę na te czynniki, które powodowały uzasadnioną irytację wielkiego księcia, a wynikały z polskich cech narodowych, ze złych przyzwyczajęń wyniesionych jeszcze z armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a także Wojska Polskiego Księstwa Warszawskiego czy ze służby w armii francuskiej cesarza Napoleona I. Wszystko to zaś było daleko odmienne od tego, do czego Wódz Naczelnny był przyzwyczajony podczas pełnienia służby w armii rosyjskiej¹⁶.

¹³ By wymienić choćby: J. Jaszowski, *Pamiętnik dowódcy raketników konnych*, przedm. J. Łojek, Warszawa 1965, s. 138 i nast.; *Pamiętniki Juljana Ursyna Niemcewicza 1809-1820*, t. II: 1813-1820, Poznań 1871, s. 330; S. Barzykowski, *Historia powstania listopadowego*, t. I, oprac. A. Rządowski, Poznań 1883; M. Mochnacki, *Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831*, t. I, oprac. S. Kieniewicz, Warszawa 1984.

¹⁴ Takiej, całkowicie obiektywnej oceny tych wydarzeń brak w starszych pracach dotyczących powstania listopadowego oraz wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. A. K. Puzyrewski, *Wojna polsko-ruska 1831 r.*, Warszawa 1899; A. Sokołowski, *Dzieje Powstania Listopadowego 1830-1831*, Wiedeń 1907; W. Tokarz, *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1930 (wydanie II: 1993).

¹⁵ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Warszawa 2012.

¹⁶ O specyficznych, ukształtowanych historycznie cechach ówczesnej armii carskiej vide: *Byt ruszkiej*

W efekcie takich założeń monografia Macieja Trąbskiego składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym przedstawił on sylwetkę wielkiego księcia Konstantego i jego rzeczywisty wpływ na formowanie armii w 1815 r. i jej kształt organizacyjny przed 1830 r. Poza tym omówił również działalność oraz osiągnięcia i niepowodzenia najpierw Komitetu Organizacyjnego Wojskowego, a następnie Komisji Rządowej Wojny. Jednocześnie autor szczegółowo przedstawił strukturę organizacyjną Gwardii Królewsko-Polskiej, piechoty, artylerii i inżynierii wraz z Korpusem Rakietników oraz kawalerii, Korpusu Pociągów, Korpusu Inwalidów i Weteranów, a także Żandarmerii Wojska Polskiego. Omówił ich organizację, etaty oraz zmiany, które w tych kwestiach miały miejsce w latach 1815-1830. Poza tym w gestii jego zainteresowań znalazło się również ówczesne polskie szkolnictwo wojskowe.

Kolejny rozdział poświęcony został założeniom teoretycznym oraz rzeczywistemu procesowi wyszkolenia Wojska Polskiego w latach 1815-1830. Autor poruszył tu zagadnienia udziału w manewrach oraz w „wielkich paradach”, organizowanych bądź to wyłącznie dla armii polskiej, bądź też zarówno dla wojsk polskich, jak i rosyjskich. Warto też zauważyć, iż autor zwrócił również uwagę na te elementy wyszkolenia żołnierza polskiego, które były nowatorstwem w skali całej ówczesnej Europy, by wymienić choćby naukę pływania, w tym także pływania zespołowego w ramach pododdziałów. Nie unikał także pokazywania jego słabszych stron, jak choćby tzw. „taktyki rewiovej” oraz braku szkolenia i przygotowania operacyjnego wyższej kadry dowódczej.

W rozdziale trzecim Maciej Trąbski zajął się zarówno teoretycznymi jak i praktycznymi zasadami, które normowały tok służby garnizonowej i polowej w Wojsku Polskim w latach 1815-1830. W związku z tym szczegółowo omówił obowiązujące go regulaminy służby wewnętrznej i garnizonowej, instrukcje i przepisy służbowe, a także realia służby pełnionej przez generałów oraz oficerów i szeregowych zarówno w stolicy, jak i w garnizonach rozmieszczonych na prowincji. Poza tym autor zajął się także formalnymi zasadami kwaterowania wojska oraz, na podstawie wybranych garnizonów, jego rzeczywistą bazą kwaterunkową, w tym również budownictwem wojskowym.

W ostatnim, czwartym, rozdziale autor przedstawił problematykę związaną z prawodawstwem dotyczącym spraw wojskowych oraz Wojska Polskiego z lat 1815-1830, m.in. formalne zasady funkcjonowania sądownictwa wojskowego oraz rzeczywiste jego cechy wynikające z przemożnego wpływu wielkiego księ-

cia na niemal wszelkie dziedziny życia ówczesnego Królestwa Polskiego. W gestii jego analiz znalazły się również kodeksy postępowania sądowego oraz przepisy wojskowego prawa karnego. Poza tym przytoczył i przeanalizował liczne przykłady przewinień dyscyplinarnych i przestępstw popełnianych przez żołnierzy oraz kary, jakie były wtenczas za nie wymierzane¹⁷. Jednocześnie autor omówił też działania władz wojskowych, zmierzające do utrzymania odpowiedniego poziomu morale i dyscypliny w armii.

Za cenne uzupełnienie wykładu przedstawionego w monografii Macieja Trąbskiego należy uznać zaopatrzenie jej, poza indeksem osobowym, w liczne schematy organizacyjne oraz schematy przedstawiające podstawowe regulaminowe szyki broni głównych, bez których nie byłoby możliwe prawidłowe zrozumienie wielu manewrów wykonywanych przez jednostki ówczesnego Wojska Polskiego.

Oprócz tego w swoim opracowaniu autor zamieścił również inne aneksy, jak choćby wykaz dowódców formacji poszczególnych broni głównych, Korpusu Żandarmerii, Korpusu Pociągu oraz Korpusu Weteranów i Inwalidów Wojska Polskiego Królestwa Polskiego, a także słownik najważniejszych terminów występujących w monografii.

Materiały do recenzowanej tutaj pracy Maciej Trąbski zbierał wyłącznie w archiwach krajowych, głównie zaś w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, gdzie przebadał znaczący materiał należący do różnych zespołów archiwalnych. Poza tym przeprowadził kwerendę w archiwach lokalnych: Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Państwowym Miasta Stołecznego Warszawy – Oddział w Łowiczu oraz Archiwum Państwowym w Piotrkowie Trybunalskim, a także bibliotekach, których zasób z punktu widzenia jego zainteresowań naukowych był szczególnie istotny. Były to chociażby Biblioteka Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, Biblioteka Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Biblioteka Uni-

¹⁷ Warto zauważyć, iż ten wątek w dotychczasowej polskiej historiografii Wojska Polskiego różnych epok pojawiał się stosunkowo rzadko. *Rewizja spustoszenia od wojsk i ludzi pod Sandomierzem zgromadzonych w roku 1606 spisana*, oprac. J. Muszyńska, Kielce 2007; L. Kania, *W cieniu Orląt Lwowskich. Polskie sądy wojskowe, kontrwywiad i służby policyjne w bitwie o Lwów 1918-1919*, Zielona Góra 2008; idem, *Od Orląt Lwowskich do Ostrej Bramy. Szkice z dziejów wojskowego wymiaru sprawiedliwości i posłuszeństwa rozkazowi w dawnym wojsku polskim*, Sulechów 2008; A. Smoliński, *Morale Wojsk Wielkopolskich w świetle rozkazów dziennych Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych byłego Zaboru Pruskiego z lat 1918-1919*, [w:] *Powstanie Wielkopolskie. Wybrane aspekty z perspektywy 90 lat. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej „90. rocznica Powstania Wielkopolskiego 1918-1919”*, Poznań, 17 grudnia 2008 r., red. J. Karwat, Poznań 2008; idem, *Morale i dyscyplina Wojsk Wielkopolskich w latach 1918-1919. Przyczynek do dziejów Powstania Wielkopolskiego*, Toruń 2009; idem, *Stosunki w korpusie oficerskim Wojsk Wielkopolskich w pierwszej połowie 1919 roku w świetle raportu porucznika Wojciecha Mycielskiego*, [w:] *Militaria pomorskie. Zbiór studiów*, t. II, red. M. Giętkowski, Ł. Nadolski, A. Smoliński, Bydgoszcz 2011; T. Srogosz, *Żołnierz swawolny. Z dziejów obyczajów armii koronnej w XVII wieku*, Warszawa 2010.

wersytetu Warszawskiego i Biblioteka Muzeum Wojska w Warszawie. Jednocześnie prowadził rozległe badania w źródłach drukowanych: regulaminach z epoki i w źródłach relacyjnych, a także we francuskiej, niemieckiej i rosyjskiej literaturze przedmiotu. Zakres tych kwerend świadczy o bardzo dobrej orientacji ich autora zarówno w krajowej bazie źródłowej, jak i w dotychczasowym dorobku polskiej historiografii dotyczącym szeroko rozumianych dziejów Wojska Polskiego z lat 1830-1831.

Oceniając podstawę źródłową recenzowanej tutaj monografii należy stwierdzić, iż jej autor oparł się przede wszystkim na dokumentach wytworzonych przez różne instytucje wojskowe, wśród których zdają się dominować bardzo cenne *Rozkazy dzienne do Wojska Polskiego*, wydawane przez wielkiego księcia Konstantego Pawłowicza od 5 stycznia 1815 r. aż do 29 listopada 1830 r. Również dzięki nim Maciejowi Trąbskiemu udało się ustalić wiele faktów dotyczących kwestii wyszkolenia i dyscypliny wojska, a także zmian w jego organizacji oraz w przydziałach i awansach kadry dowódczej. Poza tym dogłębnie przeanalizował on również zdecydowaną większość różnych regulaminów oraz instrukcji i kodeksów wydanych dla Wojska Polskiego w latach 1815-1830, a dotyczących służby wewnętrznej i garnizonowej, wyszkolenia pojedynczego żołnierza i oddziałów, służby polowej, taktyki broni głównych, a także procedur związanych z wojskowym sądownictwem, itd. Kolejną niezwykle istotną grupą źródeł wykorzystanych przez autora, o czym już wspomniano, były bardzo liczne źródła relacyjne, jak chociażby listy generała Jana Krukowieckiego do żony Heleny.

Oceniając tę część podstawy wykorzystanej przez Macieja Trąbskiego w monografii „Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszukowanie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815-1830” należy jednak zauważyć, iż nie zdołał on skorzystać z zasobów archiwalnych znajdujących się w Rosji, głównie zaś w moskiewskim Rosyjskim Państwowym Wojskowym Archiwum Historycznym, gdzie przechowywane są akta dotyczące armii carskiej. Mogłyby one – chociażby *per analogiam* – wzbogacić obraz i oceny dotyczące Wojska Polskiego z lat 1815-1830. Można podejrzewać, iż znajdują się tam różnego rodzaju dokumenty dotyczące Wojska Polskiego, trafiające do rosyjskich władców i ich kancelarii wojskowych, a także do komórek rosyjskiego Sztabu (Głównego) Generalnego¹⁸ oraz Ministerstwa Wojny¹⁹.

¹⁸ W armii rosyjskiej Sztab Generalny istniał od 1763 r. Już jednak w 1796 r. w miejsce tej instytucji powstała funkcjonująca przy carze Świta Jego Wysokości do Spraw Kwatermistrzowskich. Następnie w 1815 r. utworzono Sztab Główny, a w 1827 r. dotychczasowa Świta Jego Wysokości została przekształcona w Sztab Generalny. Od 1832 r. istniał już tylko Sztab Generalny, początkowo jako jeden z departamentów Ministerstwa Wojny. Szerzej: *Voennyj enciklopedičeskij slovar'*, red. A. P. Gorkin, Moskwa 2002, s. 407-408; V. G. Krasnov, V. O. Dajnes, *Russkij voenno-istoričeskij slovar'*, Moskwa 2002, s. 638-639.

¹⁹ W carskiej Rosji Ministerstwo Wojny utworzono dopiero we wrześniu 1802 r. w miejsce dotychczasowego Kolegium Wojskowego, które administrowało rosyjskimi siłami lądowymi. *Voennyj en-*

Jednak bez szczegółowej analizy tych zasobów trudno jednoznacznie stwierdzić, na ile byłyby one przydatne w badaniach nad dziejami Wojska Polskiego z lat 1815-1830. W podejmowaniu kolejnych badań o podobnym charakterze jak recenzowana tu praca, należałoby uwzględnić postulat dotyczący wykorzystania materiałów z archiwów rosyjskich domniemając, że mogą znajdować się tam istotne informacje dotyczące ówczesnych polskich sił zbrojnych.

Natomiast oceniając wykorzystaną przez Macieja Trąbskiego literaturę przedmiotu należy zauważyć, iż zakres i rozległość jego kwerendy budzi uznanie. W przypadku literatury polskiej, poza ewentualnymi drobnymi przyczynkami, trudno byłoby wskazać na jakieś istotne braki w tym zakresie. Nieco inaczej jest jednak w odniesieniu do literatury rosyjskojęzycznej, która przy szerszej analizie, podobnie jak wskazane powyżej archiwalia, zapewne mogłaby dostarczyć pewnych analogii związanych z kształtem organizacyjnym, gospodarką wojskową i sposobem funkcjonowania ówczesnej armii carskiej. Umożliwiłoby to pełniejszą ocenę przyczyn i skali działań zmierzających w latach 1815-1830 do unifikacji Wojska Polskiego z armią rosyjską²⁰, a także dostrzec inne zjawiska specyficzne dla armii wielkiego księcia Konstantego²¹.

Przystępując do oceny struktury i konstrukcji monografii „Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszkolenie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815-1830” należy stwierdzić, iż generalnie nie budzi ona istotnych zastrzeżeń.

Można mieć jednak i poważniejsze uwagi. Otóż pewne wątpliwości budzi kompozycja i zakres wstępu, gdyż część zawartych w nim informacji – skądinąd bardzo cennych i ważnych – a dotyczących problematyki związanej z werbunkiem i dyscypliną armii europejskich okresu XVIII i XIX w., powinna znaleźć się w pierwszym rozdziale tej rozprawy. Tymczasem w zastosowanym przez Macieja Trąbskiego układzie, dane te, które powinny być umieszczone we wstępie, niepotrzebnie zaburzają odbiór treści. Poza tym część danych, przykładowo dotyczących kwestii dyscyplinarnych i przestępczości w Wojsku Polskim oraz ocen poziomu wyszkolenia, mogłaby zostać podana w bardziej syntetycznej formie, np. w formie zestawień tabelarycznych, co znacznie ułatwiłoby odbiór tych treści.

Zamieszczenie w monografii wspomnianego wcześniej słownika pozwala domniemywać, iż autor przykłada do tego elementu warsztatu historycznego dużą

---

ciklopedičeskij slovar'..., s. 310; V. G. Krasnov, V. O. Dajnes, op. cit. s. 125-126.

²⁰ Przykładem kwestii tego typu może być chociażby problem związany z funkcjonowaniem w armii szeregowych oraz związanych z nimi elementów gospodarki wojskowej.

²¹ Były to chociażby podobieństwa i odrębności w poziomie kultury i mentalności pomiędzy kadraj oficerską armii rosyjskiej i Wojska Polskiego, szczególnie zaś te, które wpływały na morale i dyscyplinę charakterystyczne dla obydwu armii. Conf. V. E. Morihin, *Tradicii oficerskogo korpusa russskoj armii*, Moskwa 2010; N. N. Durova, *Ot kadeta do generala. Povsednevnaâ žizn' russskogo oficera v konce XVIII – pervoj polovine XIX veka*, Moskwa 2010.

wagę. Tymczasem pewne uwagi budzi część zastosowanych terminów. Konsekwentne nazywanie wszywanej w szwy munduru barwnej wypustki „lamówką” jest błędem, przy czym należy odnotować, że polska kostiumologia wojskowa praktycznie nie posługuje się terminem „lamówki”²².

W okresie chronologicznym, leżącym w zakresie zainteresowań Macieja Trąbskiego, nie istniał jeszcze podział na „rodzaje wojsk”. Armie, w tym także Wojsko Polskie Królestwa Polskiego, składały się z broni głównych – piechoty, artylerii z inżynierią i kawalerii oraz ze służb. Czy ma sens przenoszenie terminologii późniejszej do epok wcześniejszych? Choć obecnie w polskiej historiografii jest to dość powszechnie stosowana praktyka, to jednak wydaje się, że nie jest to stanowisko prawidłowe.

Poza tym z recenzenckiego obowiązku należy zwrócić uwagę na drobne niedostatki o charakterze warsztatowym. Mianowicie tytułów opracowań niedrukowanych nie należy pisać kursywą, zaś przy zastosowaniu numeracji przypisów odrębnej dla każdego rozdziału wskazane jest, aby podawać pełny zapis bibliograficzny każdej pozycji, która pojawia się po raz pierwszy w danym rozdziale.

Wszystkie wskazane powyżej usterki oraz kwestie, szczególnie zaś te mające charakter dyskusyjny, nie mogą jednak zmienić ogólnie bardzo pozytywnej oceny przygotowanej przez Macieja Trąbskiego monografii „Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszukolenie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815-1830”. Jak to już sygnalizowano powyżej, praca ta stanowi znaczący postęp w dotychczasowych badaniach nad tą armią.

Oceniając ostatecznie monografię Macieja Trąbskiego poświęconą Wojsku Polskiemu Królestwa Polskiego z lat 1815-1830 należy stwierdzić, iż autorowi w stopniu co najmniej dobrym i godnym uznania udało się wypełnić wszystkie postawione przed sobą zadania badawcze. W przypadku pewnej części poruszanych przez niego wątków zadania te zostały zrealizowane nawet w stopniu bardzo dobrym. Uwaga ta dotyczy chociażby kwestii związanych z organizacją, etatami i rzeczywistym stanem organizacyjnym i liczebnym poszczególnych formacji broni głównych. Tak samo jest też w przypadku oficjalnie przyjętych zasad taktycznych, obowiązujących na szczeblu od kompanii do dywizji włącznie, a także w kwestiach

²² Z. Żygulski jun., H. Wielecki, *Polski mundur wojskowy*, Kraków 1988, s. 411-417, gdzie autorzy zamieścili powierzchowny i niedoskonały „Słownik terminów wojskowo-mundurowych”. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999. Warto zauważyć, iż również w kostiumologii cywilnej termin ten stosowany jest niezwykle rzadko – vide: E. Banach, A. Banach, *Słownik mody*, Warszawa 1962; M. Michałowska, *Leksykon włókiennictwa. Surowce i barwniki, narzędzia i maszyny, techniki i technologie, wyroby i dziedziny*, Warszawa 2006, gdzie takie pojęcie w ogóle nie funkcjonuje.

dotyczących poziomu dyscypliny i przestępczości w Wojsku Polskim z lat 1815-1831. W efekcie tego otrzymaliśmy całościowy obraz armii polskiej z tego czasu, w którym poruszono także te aspekty jej funkcjonowania (morale, dyscyplina i przestępczość), jakie w dotychczasowej polskiej literaturze historycznej z reguły były marginalizowane, a nawet w wielu przypadkach całkowicie pomijane. Poza tym, co należy zdecydowanie podkreślić, praca ta stanowi oryginalne osiągnięcie jej autora, na dodatek wolne od wielu dotychczasowych stereotypów funkcjonujących we wcześniejszym dorobku polskiej historiografii. Jednocześnie Maciej Trąbski zamieścił w niej cały szereg bardzo istotnych danych źródłowych, dotyczących z pozoru dostatecznie przebadanych już dawniej zagadnień, jak chociażby organizacji oraz etatów i rzeczywistych stanów liczebnych oddziałów Wojska Polskiego w omawianym okresie. Ogólnie rzecz ujmując recenzowana monografia jest bez wątpienia najpełniejszą analizą różnorodnych aspektów dziejów armii Królestwa Polskiego epoki przedpowstaniowej i tym samym istotnym osiągnięciem współczesnej polskiej historiografii wojskowej. Doskonale też uzupełnia ona dotychczasowe ustalenia dotyczące Wojska Polskiego z czasów wojny polsko-rosyjskiej z 1831 r., głównie zaś omawiające jego rozbudowę po wybuchu powstania listopadowego²³ W efekcie tego zapewne też przez długie lata stanowić będzie istotne kompendium wiedzy dla wszystkich historyków wojskowych, którzy będą podejmowali problematykę Wojska Polskiego lat 1815-1830-1831.

²³ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury także: B. Rakowski, *Przygotowanie kawalerii polskiej do wojny polsko-rosyjskiej 1830-1831 roku*, [w:] *Kawaleria w Powstaniu Listopadowym*. Studia, red. D. Marszałek, Oświęcim 2013; J. Ziółek, *Mobilizacja sił zbrojnych na Lewobrzeżu Wisły 1830-1831*, Lublin 1973; *Powstanie Listopadowe 1830-1831. Dzieje wewnętrzne*. Militaria. Europa wobec powstania, red. W. Zajewski, Warszawa 1980; T. Strzeżek, *Kawaleria Królestwa Polskiego w powstaniu listopadowym – mobilizacja i podstawy funkcjonowania w wojnie*, Olsztyn 2010; W. Saletra, *Krakowskie i Sandomierskie w czas powstania listopadowego. Administracja, wysiłki zbrojne, postawa społeczeństwa*, Sandomierz 2006.